

บทที่ 2

แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการเข้าร่วมโครงการปลูกป่าถาวร-เฉลิมพระเกียรติฯ สำนักงานป่าไม้เขตแพร่มุ่งศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของโครงการปลูกป่าถาวร-เฉลิมพระเกียรติฯ ซึ่งโครงการนี้มีเป้าหมายให้ประชาชนทุกคนมีส่วนร่วมในโครงการ เพื่อแก้ไขปัญหาการลดลงของพื้นที่ป่า ลดการทำลายทรัพยากรป่าไม้และเพิ่มพื้นที่ป่า ฉะนั้นผู้ศึกษาจึงได้กำหนดแนวทางการศึกษา ภายใต้กรอบความคิดและงานวิจัย ที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม
2. แนวคิดการมีส่วนร่วม
3. แนวคิดระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน
4. แนวคิดความเข้มแข็งของชุมชน
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
6. กรอบแนวคิดการศึกษา

แนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม แรมโบ (Rambo) นักมนุษยศาสตร์ ได้ศึกษาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมของมนุษย์โดยพิจารณาว่า สังคมมนุษย์ และสังคมพืช ที่มีความสัมพันธ์ต่อกันทั้งสองสังคม มีองค์ประกอบและสายสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างกันในสังคมมนุษย์โครงสร้างทางสังคม ซึ่งประกอบด้วยหน่วยต่าง ๆ เริ่มจากปัจเจกชน ครอบครัว กลุ่ม และองค์กรต่าง ๆ มีระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมืองและระบบการปกครอง โดยยึดหน่วยย่อยต่าง ๆ ส่วนในสังคมพืชประกอบขึ้นด้วยโครงสร้างของสิ่งมีชีวิต และสิ่งที่ไม่มีชีวิต มีความเชื่อมโยงกันด้วยวงจรต่าง ๆ เช่น วงจรอาหารและวงจรแร่ธาตุ สังคมมนุษย์และสังคมต้นไม้จะมีการถ่ายทอดความสัมพันธ์ระหว่างกันที่อาจเป็นการส่งเสริมและการทำลายซึ่งกันและกัน เช่น สังคมมนุษย์ใช้ประโยชน์จากป่ามากเกินไปจนป่าไม้ ไม่อาจรักษาความสมดุลไว้ได้ ก็เกิดความเสื่อมโทรมและยังทำให้เกิดอุทกภัย ความแห้งแล้ง การพิจารณาถึงการมีส่วนร่วมกันทั้งสองสังคมจะเป็นแนวความคิดเบื้องต้นของการจัดการป่าเพื่อให้สังคมทั้งสองอยู่ร่วมกันได้ (Rambo อ้างใน ถ้ำแพน จอมเมือง, 2540)

ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ มีการกล่าวอย่างกว้างคือ ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มี 2 ประการใหญ่ คือ ประเภทตั้งรับอิทธิพลของธรรมชาติ เช่น อิทธิพลของธรรมชาติเหนือมนุษย์ในด้านภัยอันตรายต่าง ๆ ลักษณะร่างกายพิพพรรณ ลักษณะบ้านที่อยู่อาศัย และประเภทเชิงรุกธรรมชาติ เช่น การใช้ประโยชน์จากธรรมชาติในประเภท และลักษณะต่าง ๆ ใช้พืชบางชนิดเป็นอาหาร ต้นไม้ ทำที่พักอาศัยและเครื่องใช้ต่าง ๆ ทำเอื้อกันน้ำมาใช้ประโยชน์ ขุดแร่ธาตุต่าง ๆ มาใช้เป็นเทคโนโลยีและน้ำมันเชื้อเพลิงเป็นต้น ในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติประการหนึ่งต่างก็มุ่งใช้ประโยชน์ หรือพยายามมีอิทธิพลของธรรมชาติ บางครั้งก็หนักหน่วงรุนแรง ในขณะที่โดยทั่วไปจะแผ่อิทธิพลอย่างค่อยเป็นค่อยไป

ความสัมพันธ์ดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของท่านพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต, 2541) ที่มองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมโดยใช้ป่าเป็นตัวแทนของสิ่งแวดล้อมว่า ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับป่าสามารถมองได้ 4 แง่ คือ

1. ในแง่เศรษฐกิจ
2. ในแง่สังคม
3. ในแง่ระบบนิเวศ
4. ในแง่ชีวิตจิตใจ และการพัฒนามนุษย์

ในแง่เศรษฐกิจ ป่าเป็นแหล่งทรัพยากรของมนุษย์ โดยเฉพาะเป็นแหล่งของปัจจัยสี่ เช่น ชาวบ้านอาศัยป่าเป็นแหล่งหาอาหาร เช่น เห็ดอก มัน หน่อไม้ ผลไม้ สัตว์บกและสัตว์ปีก ตลอดจนฟัน ถ่านไฟ สำหรับหุงต้ม ตลอดจนเรื่องที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค หรือที่เราเรียกกันว่าปัจจัย 4 ล้วนเอามาจากป่า ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต ถ้ามนุษย์ยังมีป่าคืออยู่ เขาจะไม่ต้องอาศัยระบบเศรษฐกิจเงินตราแบบปัจจุบัน แต่เมื่อเราไม่มีป่า หรือป่าเสื่อมโทรมไปแล้ว มนุษย์ก็ต้องมาขึ้นต่อระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา ต้องหาเงินไปซื้อของมา ซึ่งต่างกับคนโบราณที่ไม่จำเป็นต้องใช้เงิน อยู่กับป่า กินกับป่ามาตลอด เกิดความคิดที่ว่าในน้ำมีปลา ในนามีข้าว และในป่าก็มีสินทรัพย์ต่าง ๆ ที่เป็นไปตามธรรมชาติ

ในแง่สังคม ป่ามีส่วนสำคัญมากในการกำหนดวิถีชีวิต และลักษณะความเป็นอยู่ของมนุษย์ที่อยู่ในป่า หรืออาศัยป่านั้น ตลอดจนอารยธรรมของมนุษย์ทั้งหมดที่ต้องอาศัยป่า ตัวอย่างอารยธรรมโบราณที่เจริญมาในอดีต ล้วนแล้วแต่ต้องอาศัยธรรมชาติแวดล้อมที่เกื้อกูลทั้งนั้น ดังจะเห็นว่าอารยธรรมที่เจริญขึ้นมาแล้วต้องเจริญในที่อุดมสมบูรณ์ มีน้ำ มีป่า มีสัตว์ และพืชพรรณพร้อมบริบูรณ์ หรือมองในทางกลับกันเมื่อป่าและน้ำที่เป็นสภาพแวดล้อมอย่างไร ก็จะเป็น

ตัวกำหนดการคืนร่นปรับตัวของมนุษย์ที่ทำให้อารยธรรมนั้น ๆ มีลักษณะเฉพาะตัวที่ต่างกันไป ตัวอย่างการปลูกข้าวที่เปลี่ยนแปลงชนิดพันธุ์ ซึ่งสัมพันธ์กับการบริโภค และการพัฒนาอารยธรรมของคน ดินเสื่อมลงหรือดินเค็มมากขึ้น พืชที่ใช้เปลี่ยนเป็นชนิดที่ต่างออกไป วิถีชีวิต เช่นการใช้เวลา การแบ่งหน้าที่และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ก็เปลี่ยนไปตาม แล้วทุกอย่างก็เปลี่ยนไปหมด เพราะฉะนั้นป่าจึงมีส่วนกำหนดวิถีชีวิตมนุษย์ในสังคม ทำให้สังคมเปลี่ยนไปอย่างน้อยที่สุด ป่าก็เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวชุมชนไว้ โดยทำให้คนที่อยู่ในสภาพแวดล้อมนั้น มีความเป็นอยู่ที่ร่วมกันอิงอาศัยซึ่งกันและกัน เกิดเป็นกลุ่มเป็นพวกได้

ในแง่ระบบนิเวศ ป่าเป็นองค์ประกอบสำคัญในการรักษาคุณภาพของระบบนิเวศ การมองในแง่ระบบนิเวศ เป็นการมองความสัมพันธ์ภายในธรรมชาติข้างนอกระหว่างสัตว์และพืชกับสิ่งแวดล้อมของมันเท่านั้น ไม่เกี่ยวกับมนุษย์ เพราะตามหลักในตะวันตกมาจากฐานความคิดที่มองมนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติ แต่มาในภายหลังจึงมีนิเวศวิทยาประยุกต์ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ ในแง่ที่มนุษย์จะไปเอาประโยชน์จากระบบนิเวศของพืชและสัตว์เท่านั้นเพื่อรับใช้สนองความต้องการของมนุษย์ จนกระทั่งปัจจุบันการมองในแง่ระบบนิเวศได้โยงเข้ามาหาตัวมนุษย์มากขึ้น จึงมี Human Ecology หรือมนุษย์นิเวศวิทยาขึ้นมาโดยเอาผลกระทบต่อมนุษย์เป็นจุดสำคัญ การที่เราต้องรักษาป่า ก็เพราะว่าป่าเป็นองค์ประกอบสำคัญในการรักษาคุณภาพของระบบนิเวศ แล้วคุณภาพนี้จะโยงถึงการดำรงชีวิตของมนุษย์ เพราะคุณภาพทำให้สภาพแวดล้อมดำรงอยู่ด้วยดี เมื่อสภาพแวดล้อมอยู่ดีมนุษย์จึงอยู่ได้ ในแง่ชีวิตจิตใจและการพัฒนามนุษย์คือการเอาป่าและธรรมชาติแวดล้อมมาเป็นปัจจัยเสริมในการพัฒนามนุษย์เป็นเครื่องมือเพื่อการพัฒนาจิตใจและคุณธรรม เริ่มตั้งแต่การทำให้เกิดท่าทีความรู้สึกที่ดี ความประณีต ความละมุนละไม การมีความรู้สึกอ่อนโยน เป็นมิตรต่อสภาพแวดล้อม ตลอดจนการพัฒนาปัญหาให้รู้เข้าใจจริงของธรรมชาติจนเข้าถึงสังขารแต่ความที่ปฏิบัติกันอยู่ในโลกของการพัฒนานั้นไม่ได้มองประโยชน์ทางจิตใจ มาถึงขั้นนี้เขามองแต่จะหาความสุขจากธรรมชาติมารับใช้ สมองความต้องการของมนุษย์ หรือเป็นเครื่องบำเรอความสุขของมนุษย์เท่านั้น

จะเห็นได้ว่ามนุษย์ เมื่อมองว่าสิ่งแวดล้อมเป็นส่วนหนึ่งของมนุษย์ ไม่ได้แยกออกจากกันและให้ความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกัน การทำลายสิ่งแวดล้อมก็จะเป็นการทำลายวิถีการดำเนินชีวิต และสังคมของมนุษย์เองด้วย

มนัส สุวรรณ (2525) ได้กล่าวถึงการเสียสมดุลของระบบนิเวศว่า เนื่องจากระบบนิเวศทุกระบบย่อมมีขีดจำกัดของธรรมชาติอยู่ ถ้ามมนุษย์ทำกิจกรรมใดเกินขอบเขตของธรรมชาติแล้ว ย่อมเกิดผลเสียต่อมนุษย์มากกว่าผลดี ตัวอย่างเช่น การเปลี่ยนสภาพป่าให้เป็นพื้นที่เพาะปลูกเมื่อป่ามีลักษณะดินเหมาะแก่การเพาะปลูกถูกเปลี่ยนไปใช้ทำการเพาะปลูกจนหมดสิ้น หากจะยัง

เปลี่ยนสภาพป่าที่เหลืออยู่เพื่อการเพาะปลูกต่อไป ก็จะเป็นการสร้างความไม่สมดุลทางธรรมชาติ และยังเกิดผลเสียต่าง ๆ แก่มนุษย์ในไม่ช้า เช่นการพังทลายของดิน อากาศไม่บริสุทธิ์และฝนไม่ตก ต้องตามฤดูกาล เป็นต้น

มันส์ สุวรรณ (2539) ได้อธิบายว่า เมื่อยุคหรือสมัยที่พื้นที่โลกยังมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ เป็นขณะเดียวกันที่จำนวนประชากรของโลกยังมีจำนวนน้อยมาก เมื่อเทียบสัดส่วนของประชากร กับความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรแล้วทำให้มนุษย์ใช้ทรัพยากรได้อย่างเต็มที่ ไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ เชื้อเพลิง แร่ธาตุ น้ำ หรือทรัพยากรอื่น ๆ โดยไม่ต้องเกรงว่าจะหมดสิ้นได้ง่าย ๆ เพราะทรัพยากรที่มีอิทธิพลให้อย่างมากมายนี้เองได้กลายเป็นสิ่งกระตุ้นให้มนุษย์เริ่มหาวิธีที่จะนำมาใช้ประโยชน์ให้มากที่สุด เมื่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมมีความเข้มข้นมากขึ้น คือ จำนวนประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว อัตราการนำทรัพยากรประเภทที่ไม่สามารถสร้างเสริมให้ได้ (Non - Renewable Resources) ก็เกิดขึ้น จะเห็นได้ว่ามนุษย์กับธรรมชาติมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอยู่ ความไม่สมดุลย์ในปริมาณและการกระจายระหว่างจำนวนประชากรกับทรัพยากรธรรมชาติประกอบกับเทคนิคและวิธีการจัดการทรัพยากร (Resources allocation) ที่ไม่มีประสิทธิภาพ สามารถก่อให้เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจและปัญหาต่อสิ่งแวดล้อมให้แก่พื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่า ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติมีส่วนสนับสนุนเกื้อกูลกัน ทำให้เกิดความสมดุลและความมั่นคงในเชิงนิเวศวิทยาขึ้น ในทางนิเวศวิทยาชี้ให้เห็นว่า ป่าไม้ช่วยให้ระดับน้ำฝนมีปริมาณสูงพอที่จะทำให้พืชต่าง ๆ อยู่ได้ การทำลายป่าไม้ไม่ได้มีผลเพียงทำให้การระเหยของไอน้ำในดินเร็วขึ้น แต่ละทำให้ปริมาณน้ำฝนที่ตกลงมามีน้อยลง เพราะป่าไม้สามารถจะทำความชื้นหมุนเวียนกลับเข้าไปในบรรยากาศได้โดยการระเหยกลับของน้ำจากป่าไม้ 25 ไร่ (1 เอเคอร์) มีปริมาณเท่ากับการระเหยของน้ำ 2,500 แกลลอนต่อวัน เป็นการสร้างระบบธรรมชาติในการนำน้ำกลับมาใช้ ถ้าไม่มีป่าไม้ การนำเอาความชื้นกลับเข้าไปในธรรมชาติก็จะหยุดชะงักไป ทำให้ต้องสูญเสียน้ำไปจากระบบนิเวศอย่างรวดเร็ว การเกิดทุ่งหญ้าก็สามารถทำให้การหมุนเวียนของน้ำเกิดขึ้นได้บ้าง แต่ไม่สมบูรณ์เท่ากับป่าไม้ (มุกดา สุขสมาน, 2538 อ้างใน พงศ์ศักดิ์ ฉัตรเดช, 2540) เพราะป่าในทางนิเวศวิทยาถือว่าเป็นสังคมของพืชและสัตว์ องค์ประกอบของป่าจึงมิได้มีแต่เพียงต้นไม้ใหญ่ ๆ ยังมีต้นไม้เล็ก ๆ สัตว์ ดิน น้ำ แร่ธาตุ ต่าง ๆ เป็นองค์ประกอบที่ทำให้เกิดระบบการผลิตที่สามารถรักษาคุณภาพทางนิเวศวิทยาไว้ได้

ในการเปลี่ยนแปลงทางด้านสิ่งแวดล้อม การเพิ่มของประชากรมีผลต่อสิ่งแวดล้อมเป็นประเด็นพื้นฐานที่เกิดขึ้นทั่วประเทศอุตสาหกรรมและประเทศพัฒนาทั้งหลาย ในประเทศอุตสาหกรรม ความเกี่ยวพันระหว่างประชากรกับสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งที่บ่งชี้ให้เห็นถึงความมั่นคงและ

การบริโภคต่อบุคคลสูง ส่วนประเทศกำลังพัฒนาผลกระทบต่อบุคคลมีความสำคัญน้อยกว่าอัตรา การเพิ่มประชากรอย่างรวดเร็ว และจำนวนการย้ายถิ่นมาก

แนวความคิดดังกล่าวข้างต้นสอดคล้องกับบทความของ ประหยัด ปานดี (2541) ซึ่ง กล่าวถึงการเพิ่มขึ้นของประชากรเกิดให้มีการย้ายถิ่นว่า ความสัมพันธ์ระหว่างประชากรกับ สิ่งแวดล้อมอาจพิจารณาเป็นกรณี ๆ ไป โดยเฉพาะการย้ายถิ่นที่ไม่มีการควบคุมเข้าไปยังพื้นที่ที่มี สิ่งแวดล้อมเปราะบาง ง่ายต่อการถูกทำลาย รัฐบาลของหลาย ๆ ประเทศให้การสนับสนุนต่อการ โยกย้ายดังกล่าว โดยกำหนดเป็นนโยบาย ซึ่งมีใช้เกิดจากแนวความคิดทางด้านประชากร เช่น รัฐบาลของประเทศสหรัฐอเมริกา ให้การสนับสนุนในการพัฒนาหมู่เกาะบริเวณชายฝั่งทะเล ซึ่ง สภาพพื้นที่ไม่เหมาะสำหรับการตั้งถิ่นฐานของประชาชน รัฐบาลของประเทศฟิลิปปินส์ให้การ อุดหนุนชดเชยในการพัฒนาการทำไม้ซุง โดยโยกย้ายประชากรเข้าไปในพื้นที่ป่าไม้ เป็นต้น ซึ่ง สอดคล้องกับความสัมพันธ์ที่ต่างมีอิทธิพลต่อกันระหว่างระบบนิเวศและมนุษย์ ซึ่งมีระบบสังคม ของ Rambo (อ้างใน ศลิษา พิงแสงแก้ว, 2537) ที่ได้ศึกษาระบบการเกษตรของประเทศในเขต- ร้อน สามารถแบ่งออกเป็น 2 ระบบใหญ่ คือ ระบบสังคม (Social System) ระบบนิเวศ (Ecosystem) โดยระบบสังคมประกอบไปด้วยประชากร เศรษฐกิจ เทคโนโลยี เป็นต้น ส่วนใน ระบบนิเวศจะประกอบด้วย ดิน น้ำ อากาศ พืช เป็นต้น ซึ่งทั้งสองระบบต่างมีความสัมพันธ์ซึ่ง กันและกัน และมีการเชื่อมโยง โดยผ่านการเคลื่อนย้าย หรือแลกเปลี่ยนพลังงาน (Flow of Energy) วัสดุ (Material) และ ข่าวสาร (Information) ซึ่งจะไหลไปจากระบบนิเวศไปสู่ระบบ สังคม และจากระบบสังคมไปสู่ระบบนิเวศ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบใดระบบหนึ่ง ก็จะ ส่งผลกระทบต่ออีกระบบหนึ่ง เช่น ระบบนิเวศเปลี่ยนแปลง จะส่งผลให้ระบบสังคมเปลี่ยนแปลง เช่นกัน นอกจากนี้ระบบสังคมที่อยู่ในท้องถิ่นอยู่ด้วย เช่น การเพิ่มของประชากร การขยายที่ทำ กิน การอพยพย้ายถิ่น การเปลี่ยนแปลงค่านิยม การเปลี่ยนเหล่านี้สามารถส่งผลมาถึงระบบสังคม ระบบนั้นต่อไปจนถึงระบบนิเวศได้ ระบบแต่ละระบบมีความสามารถในการปรับตัวเพื่อคุณภาพ ของการพึ่งพากันระหว่างระบบนิเวศและระบบสังคมเสียไป และถ้าไม่มีแรงผลักดันจากภายนอก เข้ามา ชดเชยสถานะการสูญเสียสมดุลจะคงอยู่ต่อไป จะเห็นได้ในลักษณะสภาพเสื่อมโทรมและ ลื่นสภาพอย่างรวดเร็วของทรัพยากรธรรมชาติที่กล่าวถึงการเพิ่มขึ้นของประชากรซึ่งเกิดให้มีการ ย้ายถิ่น

แนวคิดดังกล่าวชี้ให้เห็นว่ามนุษย์กับธรรมชาติมีส่วนเกี่ยวพันซึ่งกันและกันหากมนุษย์ ไปทำลายธรรมชาติก็เปรียบเสมือนมนุษย์ทำลายตนเอง นั่นคือระบบสังคมของมนุษย์จำเป็นต้อง อาศัยระบบนิเวศทางธรรมชาติเพื่อการดำเนินชีวิต องค์ประกอบของระบบสังคมมนุษย์จึงเป็นตัว กำหนดระบบสังคมและยังมีผลต่อความสมดุล การเสื่อมโทรม และการพัฒนาระบบนิเวศอื่นๆ

โดยรอบ ผู้ศึกษาจึงนำแนวคิดดังกล่าวมาเป็นตัวกำหนดเพื่อชี้ให้เห็นถึงว่า การมีส่วนร่วมในโครงการ ภายใต้งบประมาณต่างๆ ที่ได้กำหนด

แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน

เป้าหมายสำคัญของการพัฒนา คือ การยกระดับฐานะ ความเป็นอยู่ ของประชาชน ส่วนใหญ่ของประเทศ หรือการพัฒนาอย่างยั่งยืนเพื่อลดช่องว่างทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ให้ประชาชนสามารถช่วยเหลือตัวเองได้ประสบความสำเร็จที่สามารถพัฒนาคนและสังคมได้ การพัฒนา ดังกล่าวนั้น จึงต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการพัฒนาท้องถิ่น เป็นแนวความคิดพื้นฐานของวิธีการพัฒนาชุมชน คือ การช่วยให้คนชุมชนช่วยตนเองได้ ซึ่งเป็นหัวใจของการพัฒนา ในทุกท้องถิ่น

ทวิทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527) กล่าวในการประชุมเรื่อง การมีส่วนร่วม นโยบายและ กลวิธี ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมได้ว่า การมีส่วนร่วม คือ การที่ประชาชนหรือชุมชน หรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการควบคุม การใช้ และการกระจายทรัพยากร ที่มีอยู่ เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต ทางเศรษฐกิจ และสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรี ในฐานะสมาชิกของสังคมในการมีส่วนร่วมของประชาชนได้พัฒนา การรับรู้และภูมิปัญญาซึ่ง แสดงออกในรูปการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตนเองอย่างเป็นตัวของตัวเอง

มีนักวิชาการและหน่วยงานได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนี้
องค์การอนามัยโลก ได้ให้ความหมายไว้ว่า การมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Participation) หมายถึง กระบวนการซึ่งบุคคลและครอบครัวมีส่วนร่วมรับผิดชอบในเรื่องสุขภาพ อนามัยและสวัสดิการของเขาเองและชุมชนที่เขาอาศัยอยู่ โดยเน้นหลักในเรื่องพัฒนาความรู้ ความสามารถของประชาชนในการพัฒนาชุมชนของเขาเอง

สำหรับองค์การยูนิเซฟ ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง กระบวนการซึ่งประชาชนเองเข้ามามีส่วนในการพัฒนาทุกระดับจากความหมายดังกล่าว ข้างต้น ทำให้เน้นถึงความสำคัญในการใช้กระบวนการมีส่วนร่วม ซึ่งประธาน สุวรรณมงคล (2527) ได้ กล่าวถึง ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชุมชน สรุปได้ดังนี้

1. ประชาชนตระหนักในปัญหาของตนเอง และตระหนักถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา
2. ประชาชนมีโอกาสที่จะได้ใช้ และพัฒนาความสามารถของตนเอง
3. เป็นการระดมทรัพยากรในบุคคลมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด
4. ประชาชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ ทำให้เกิดการพัฒนามีความมั่นคงต่อเนื่อง

5. เป็นกระบวนการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตยทำให้ประชาชนนั้นมีความคิดอิสระในการตัดสินใจ

6. เพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมรับผิดชอบ และมีอำนาจสูงสุดในการพัฒนาชุมชนเอง

ยูวัฒน์ วุฒิเมธี (2526) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบถึงตัวประชาชนเอง การที่ความสามารถทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาบทบาทเพื่อแก้ไขปัญหาและแนะนำซึ่งสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนที่ดีขึ้นได้นั้น ผู้นำการเปลี่ยนแปลงต้องยอมรับการเปลี่ยนแปลง ต้องยอมรับปรัชญาการพัฒนาชุมชนที่ว่า “มนุษย์ทุกคนต่างมีความปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นและพร้อมที่จะอุทิศตนเพื่อกิจกรรมของชุมชน ขณะเดียวกันต้องยอมรับด้วยความบริสุทธิ์ใจว่ามนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ ถ้ามีโอกาสและชี้แนะได้ถูกต้อง ”

อนรรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2539) ได้กล่าวสรุปถึงหลักการพัฒนาชุมชน หรือการจัดการศึกษาสำหรับชุมชนว่า การมีส่วนร่วมเป็นกิจกรรมพื้นฐานในการพัฒนาชุมชนและการจัดกิจกรรมการศึกษาสำหรับชุมชน การที่จะทำให้ประชาชนสามารถตระหนักถึงสภาพปัญหาความต้องการและคาดการณ์สภาพเหตุการณ์ข้างหน้าเกี่ยวกับชุมชน และคุณภาพชีวิตของตนเองได้ จำเป็นต้องให้โอกาสชุมชน และประชาชนเป็นผู้พิจารณาวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการเอง โดยอาศัยข้อมูลที่มีค่าจากการปรึกษาของผู้รู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพราะการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในกิจกรรมต่าง ๆ นั้น อาจเป็นพฤติกรรมฉาบฉวยปราศจากการมีส่วนร่วมในการริเริ่ม วางแผนตัดสินใจในทางเลือกเองก็ได้ ดังนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งของการพัฒนาที่ยั่งยืน

ปรัชญาของการพัฒนาชนบท โดยยึดหลักการสำคัญ คือ การให้ชาวชนบทได้มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของตนเองโดยตนเอง การพัฒนาชนบทแนวใหม่นี้จะเป็นการทำให้ชาวชนบทรู้จักวิเคราะห์ถึงสถานะการณ์ที่ตนเองเป็นอยู่ และพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลง แล้วขบวนการพัฒนาก็จะเกิด โดยที่การมีส่วนร่วมของชุมชนในงานพัฒนาชนบทนั้น ชุมชนควรมีบทบาทใน 4 ลักษณะ คือ

1. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการตัดสินใจ
2. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินงาน
3. การมีส่วนร่วมของชุมชนในผลประโยชน์
4. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการประเมินผล

เจมส์ คี บีนทอง (2521) ได้แยกขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 4 ขั้นตอน
คือ

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม
3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน

การที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนานั้น สกล สถิติวิทยานนท์ (2527, อ้างใน พงษ์ศักดิ์ จัตรเศษะ 2540) กล่าวว่าเกิดจากแนวคิด 3 ประการคือ

1. เกิดจากความสนใจและความเป็นห่วงกังวลร่วมกัน โดยเกิดจากปัจเจกบุคคลแล้วเห็นพ้องต้องกันกลายเป็นส่วนร่วม
2. เกิดจากความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกันที่มีผลต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้น ผลักดันให้มุ่งไปสู่กันรวมกลุ่มวางแผนแล้วลงมือกระทำร่วมกัน
3. เกิดจากการตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนไปในทิศทางที่ปรารถนา การตัดสินใจร่วมกันนี้จะต้องรุนแรงมากพอที่จะเกิดความริเริ่มกระทำที่สนองตอบความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527) กล่าวว่า คำว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนอาจจะตีกรอบได้แตกต่างกัน แต่เดิมนั้น (รัฐ) มักจะมองในแง่การร่วมสมทบ แรงงาน วัสดุ เงิน ร่วมคิดร่วมวางแผนและจะร่วมกันทำงานและร่วมบำรุงรักษามากกว่าร่วมสมทบด้านวัตถุและเงิน แม้ว่า จะยังจำเป็นอยู่ก็ตาม โดยภาพรวมก็ยืนยันที่ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนานั้นจะต้องเกี่ยวข้องกับเรื่องต่อไปนี้

1. ร่วมศึกษาปัญหาและสาเหตุของปัญหาและความต้องการของชุมชน
2. ร่วมคิดสร้างรูปแบบการพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาและสนองความต้องการของชุมชน
3. ร่วมกำหนดทิศทาง แผนงาน โครงการหรือกิจกรรม
4. ร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เน้นประโยชน์ต่อส่วนรวม
5. ร่วมบริหารงานพัฒนาทั้งสติปัญญา แรงงาน และทุนตามขีดความสามารถ
รวมทั้งการควบคุม ติดตามประเมินผล และซ่อมบำรุงรักษาผลที่เกิดจากการทำ
กิจกรรมนั้น

ปรัชญา เวสารัชชี (2538) กล่าวว่า ปัจจัยสำคัญ ซึ่งผลักดันให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น ดังนี้

1. ปัจจัยสภาพแวดล้อมทั้งทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง และความปลอดภัย
2. ปัจจัยผลักดันจากบุคคลอื่น โดยเฉพาะผู้นำ เช่น ผู้นำ ผู้ใหญ่บ้าน
3. ปัจจัยที่เป็นรางวัลตอบแทน ได้แก่ ค่าตอบแทนแรงงาน เงินปันผลจาก สหกรณ์-ออมทรัพย์
4. ปัจจัยภายในตัวบุคคล ได้แก่ ความคาดหวังในประโยชน์ส่วนรวม ความรู้สึกเกรงใจไม่กล้าปฏิเสธเมื่อถูกชักชวนหรือความรู้สึกว่าเป็นพันธะที่ต้องการเข้าร่วม เพื่อให้เกิดความสามัคคี

อดิน รพีพัฒน์ (2527) ได้เสนอแนวความคิดว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนภายใต้สภาพสังคมชนบทไทยได้ 2 ลักษณะคือ

1. ลักษณะการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชนบทของประชาชนด้านต่าง ๆ ได้แก่ การค้นหาปัญหา จัดอันดับของปัญหา และสาเหตุแห่งปัญหา แนวทางการแก้ปัญหาและดำเนินการเพื่อแก้ปัญหานั้น และการประเมินผลการพัฒนา
2. ลักษณะเงื่อนไขการเข้าร่วมกิจกรรมว่า การที่ประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชนบทนั้น เพราะเงื่อนไขเหล่านี้หรือไม่ เช่น
 - เกรงใจ ถูกบังคับ หรือมีสิ่งจูงใจเฉพาะหน้า
 - เข้าใจและยอมรับวัตถุประสงค์ของการพัฒนานั้น
 - เห็นว่ากิจกรรมดังกล่าวจะก่อให้เกิดประโยชน์ระยะยาวต่อตนเองและประชาชน

โคเฮน และอัฟฮอฟฟ์ (John M. Cohen and Norman t. Uphoff, อ้างใน อรอนงค์ ธรรมกุล, 2539) ได้กล่าวถึงภาวะแวดล้อมที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนคือ

1. ปัจจัยทางกายภาพและชีวภาพ
2. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ
3. ปัจจัยทางการเมือง
4. ปัจจัยทางสังคม
5. ปัจจัยทางวัฒนธรรม
6. ปัจจัยทางด้านประวัติศาสตร์

วิลเลียม ดับบลิว รีคเคอร์ (William W. Reeder, อ้างในอรอนงค์ ธรรมกุล, 2539) ได้สรุปปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้ดังนี้

1. การปฏิบัติให้สอดคล้องตามความเชื่อพื้นฐาน หมายถึง การเลือกแบบวิธีการปฏิบัติที่สอดคล้องและคล้ายคลึงกับความเชื่อพื้นฐานของตนเอง

2. มาตรฐานคุณค่าการปฏิบัติในลักษณะที่สอดคล้องกับมาตรฐานของตัวเอง

3. เป้าหมายการที่บุคคลและกลุ่มคนจะส่งเสริมปกป้องและรักษาเป้าหมายของตนเอง

4. ประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา พฤติกรรมของบุคคลหรือกลุ่มคนในบางครั้งมีรากฐานมาจากประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา

5. ความคาดหวังการประพฤติดตามแบบที่ตนคาดหวังว่าจะต้องประพฤติในสถานการณ์เช่นนั้น และชอบที่จะปฏิบัติต่อผู้อื่นในลักษณะที่ตนคาดหวังจากผู้อื่นด้วยเช่นกัน

6. การมองตนเอง การกระทำสิ่งต่าง ๆ ที่คิดว่าตนเองต้องกระทำเช่นนั้น

7. การบีบบังคับกระทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยความรู้สึกว่าตนถูกบีบบังคับให้กระทำ

8. นิสัยและประเพณีกระทำสิ่งต่าง ๆ ตามอุปนิสัยที่ชอบกระทำเมื่ออยู่ในสถานการณ์นั้น ๆ

9. โอกาสการเข้ามามีส่วนร่วมในรูปแบบการปฏิบัติของสังคม โดยเฉพาะในทางที่เกี่ยวข้องกับจำนวนและชนิดของโอกาส ซึ่งโครงการของสังคมเอื้ออำนวยให้เข้ามามีส่วนร่วมในการกระทำเช่นนั้น เท่าที่พวกเขาได้รับรู้มา

10. ความสามารถ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมบางอย่างที่ตนเองมองเห็นว่าสามารถให้สิ่งที่ต้องการให้เขาทำในสถานการณ์เช่นนั้น

11. การสนับสนุนการเริ่มปฏิบัติเมื่อเขารู้สึกว่า เขาได้รับการสนับสนุนที่ดีพอให้ทำการกระทำเช่นนั้น

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาจะเกิดขึ้นมากน้อยเพียงใดต้องอาศัยปัจจัยหลายประการ คือ

1. ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับประชาชน เจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นตัวละครสำคัญในการที่ผลักดันให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชน หากเจ้าหน้าที่ขาดแนวความคิด ขาดความเชื่อมั่นว่าประชาชนนั้นมีความสามารถที่แก้ปัญหาด้วยตนเองได้ และมีวิธีการที่จะครอบงำความคิดของประชาชนเป็นเพียงผู้รับแล้ว การพัฒนานั้น ๆ ก็จะประสบความล้มเหลวและขาดความต่อเนื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนก็จะไม่เกิดขึ้น

แม้โดยทั่วไปการมีส่วนร่วมของประชาชนจะเกี่ยวข้องกับการให้ความช่วยเหลือของรัฐแก่ประชาชน แต่ประชาชนก็ยังสามารถมีบทบาทหรือเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติด้วยตนเอง โดยไม่ต้องขอความช่วยเหลือจากรัฐได้หลายประการ ดังต่อไปนี้

ประการแรก	เป็นบทบาทในการทำนุบำรุงและสงวนรักษารวมทั้งป้องกันทรัพยากรธรรมชาติ
ประการที่สอง	เป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างประหยัด
ประการที่สาม	เป็นบทบาท ในการช่วยเสริมสร้างทรัพยากรธรรมชาติเท่าที่จะทำได้ เช่น การปลูกป่าบริเวณที่ดินของตนเองหรือการขุดบ่อน้ำตื้นด้วยตนเอง
ประการที่สี่	เป็นบทบาทในการออกแรงงาน ออกเงินหรือวัสดุอุปกรณ์เพื่อร่วมพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติในหมู่บ้านและตำบลเท่าที่ทำได้
ประการที่ห้า	เป็นบทบาทในการตั้งหรือชักชวนบุคคลหรือหน่วยงานที่มีทุนทรัพย์ และมีความสามารถสนับสนุนการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติในหมู่บ้านและตำบล เช่น สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และสมาชิกสภาจังหวัดรวมทั้งองค์กรเอกชนต่าง ๆ

2. ปัจจัยทางด้านจิตวิทยา สังคม และวัฒนธรรมของชุมชน ปัจจัยด้านนี้มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นอันมาก ชุมชนแต่ละชุมชนมีปัจจัยที่เอื้ออำนวยแตกต่างกันออกไป

ไพโรจน์ สุขสัมฤทธิ์ (2532) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน ที่อ้างถึงความหมายที่องค์การสหประชาชาติให้ไว้ ซึ่งเน้นว่าจะต้องมีความหมายครอบคลุมถึง

1. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการพัฒนา
2. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมช่วยเหลือในการปฏิบัติตามโครงการพัฒนา
3. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ตลอดจนกระบวนการพัฒนาและได้

แสดงระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนได้ 7 ระดับคือ

ระดับที่ 1 ถูกบังคับ	= ไม่มีส่วนร่วมเลย
ระดับที่ 2 ถูกล่อ	= มีส่วนร่วมน้อย
ระดับที่ 3 ถูกชักชวน	= มีส่วนร่วมน้อย
ระดับที่ 5 ถูกสัมฤทธิ์ความต้องการ	= มีส่วนร่วมปานกลาง
ระดับที่ 6 มีโอกาสเสนอความคิดเห็น	= มีส่วนร่วมปานกลาง
ระดับที่ 7 มีโอกาสเสนอโครงการ	= มีส่วนร่วมระดับสูง

ระดับที่ 8 มีโอกาสตัดสินใจด้วยตนเอง = การมีส่วนร่วมในอุดมคติ

หากสรุปจากการรวบรวมวรรณกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชน ก็คือ การที่คนในชุมชนเข้าไปเกี่ยวข้องกับขั้นตอนต่าง ๆ ของกิจกรรมของส่วนรวม เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นที่ปรารถนาของบุคคลทั้ง 2 ฝ่าย และแม้ว่าประชาชนจะได้เข้ามามีส่วนร่วมแล้ว แต่ก็ยังมีความต้องการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารและจัดการ หรือการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากกลยุทธ์การพัฒนาที่ผ่านมา ซึ่งเน้นหนักในเรื่องการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจได้ประสบความสำเร็จล้มเหลวในการตอบสนองความต้องการของประชาชนยากจนในชนบท แม้ว่าตัวแบบการพัฒนาแบบล่างขึ้นบน ได้รับการสนับสนุนมากกว่าตัวแบบบนลงล่าง แต่ปรากฏว่าแทนที่ผลประโยชน์จะส่งลงมา ยังประชาชนที่ยากจนระดับล่างในชนบทกลับเป็นกระบวนการส่งผลขึ้น ซึ่งเอื้ออำนวยประโยชน์ต่อประชาชนร่ำรวย อย่างไรก็ตามก็ได้มีการยอมรับกันว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกลยุทธ์หนึ่งที่น่าสนับสนุนตัวแบบล่างขึ้นบนดังกล่าว

เมื่อเป็นเช่นนี้ โครงการพัฒนาชนบทในช่วงที่ผ่านมาไม่นานนี้ จึงเน้นหลักในเรื่องสำคัญ 2 ประการ คือ การเพิ่มผลผลิตให้แก่ประชาชนยากจนในชนบท และการสนับสนุนให้ประชาชนในชนบทได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารและการจัดการ หรือมีส่วนร่วมในการพัฒนาเพิ่มมากขึ้น เพื่อมุ่งหวังให้การพัฒนาชนบทประสบผลสำเร็จ โดยตั้งอยู่บนความเชื่อพื้นฐาน ที่ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นความต้องการพื้นฐาน และเป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาชนบทตามโครงการต่าง ๆ ยิ่งไปกว่านั้น ยังเชื่อกันอีกว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนยังก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมที่ไม่รุนแรงอีกด้วย (วิรัช รัชนิภาวรรณ, 2535)

จากการทบทวนแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนได้ชี้ให้เห็นว่า การที่คนในชุมชนเข้ามาเกี่ยวข้องกับขั้นตอนต่าง ๆ ของกิจกรรมของส่วนรวมเพื่อพัฒนาท้องถิ่นและมีรูปแบบที่สรุปได้เป็น 4 รูปแบบ คือ

1. การมีส่วนร่วมในรูปแบบศึกษาสาเหตุของปัญหาและแนวทางแก้ไข
2. การมีส่วนร่วมในรูปแบบการแสดงความคิดเห็น
3. การมีส่วนร่วมในรูปแบบการร่วมปฏิบัติ
4. การมีส่วนร่วมในรูปแบบการติดตามและประเมินผล

ซึ่งมีปัจจัยที่มีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน คือ

1. ปัจจัยภายในตัวบุคคล ซึ่งเกิดจากความต้องการ ความคาดหวัง ความรู้ที่กว้าง ความประสงค์ในสิ่งต่าง ๆ

2. ปัจจัยภายนอกตัวบุคคล เกิดจากแรงผลักดันจากบุคคลอื่น ซึ่งปัจจัยทุกปัจจัยจะต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน เพื่อสนับสนุนการเกิดขบวนการมีส่วนร่วม

แนวคิดระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในช่วงเวลาที่ผ่านมา เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญในการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะป่าไม้ทำให้เกิดปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมขึ้น สภาพความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทำให้เกิดการกำหนดนโยบายและวางแผนการดำเนินงานเพื่อจัดการทรัพยากร

ระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน (Communal Rights) เป็นระบบการจัดการทรัพยากรที่ใช้ชุมชนและความเป็นชุมชนเป็นพื้นฐาน ซึ่งในระบบนี้กลุ่มบุคคลที่เป็นเจ้าของทรัพยากรร่วมกันมีสิทธิ์ที่จะถือกันมิให้สมาชิกกลุ่มหรือชุมชนมีหน้าที่จะต้องปฏิบัติตามข้อบังคับของกลุ่มผู้ทรงสิทธิ์และสมาชิกของกลุ่ม (Co - owner) แต่ละคนมีสิทธิ์และหน้าที่ในการใช้ และบำรุงรักษาทรัพยากรที่ตนเองเป็นเจ้าของร่วมกัน ที่จะจำกัดสิทธิการใช้ทรัพยากรอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งนี้โดยมีความคาดหมายซึ่งกันและกันว่า สมาชิกแต่ละคนต้องกระทำอย่างเดียวกัน ตามข้อบังคับหรือสถาบันที่สร้างขึ้น (ชูศักดิ์ วิทยภัค, 2531)

ในภาคเหนือ ก็มีระบบทรัพย์สินทำนองเดียวกันนี้ เรียกว่า สิทธิหน้าหมู หรือ สิทธิทรัพย์สินร่วมกันของชุมชน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสิทธิชุมชน ที่ครอบคลุมสิทธิในด้านอื่น ๆ คือ สิทธิตามธรรมชาติที่มีพื้นฐานอยู่ที่ความคิดเรื่องสิทธิการใช้ (Useful Rights) สิทธิการใช้นี้หมายความว่า ผู้ที่ได้ใช้แรงงานปรับเปลี่ยนทรัพยากรให้เกิดประโยชน์ จะยังคงมีสิทธิ์ในทรัพยากรนั้น ครอบหน้าที่เขายังใช้ประโยชน์อยู่ แต่จะหมดสิทธิ์เมื่อทรัพยากรนั้นได้กลับคืนสู่สภาพธรรมชาติ ดังจะเห็นได้ชัดเจนในระบบการทำไร่นาหมุนเวียนของชาวกระเหรี่ยงที่มีการพักดินไว้เป็นไร่เหล่า คนอื่นสามารถเข้าไปใช้ได้หากผู้ใช้เดิมไม่ย้อนกลับไปทำตามเวลาที่กำหนด ในลักษณะเช่นนี้หมายความว่า อำนาจในการจัดการใช้ที่ดินจะขึ้นอยู่กับชุมชนเป็นผู้กำหนดสิทธิ์ การใช้นี้จะวางอยู่บนหลักความคิดด้วยสิทธิตามธรรมชาติอีกทอดหนึ่ง โดยที่สิทธิตามธรรมชาติ หมายถึงว่า มนุษย์มีสิทธิ์ที่จะใช้แรงงานของตนเองทำงานหาเลี้ยงชีพจากธรรมชาติ หรือสิทธิในการยังชีพจากธรรมชาติ ซึ่งชาวบ้านจะให้ความสำคัญอย่างมาก ดังจะเห็นได้ว่าชุมชนจะอนุญาตให้ชาวบ้านตัดไม้ได้ เฉพาะที่ตัดไปเพื่อการสร้างบ้านที่อยู่อาศัยตนเอง แต่จะไม่ชอบตัดขาย และที่ชาวบ้านใช้สิทธิ์ได้เพราะถือว่าป่าเป็น ของหน้าหมู (ส่วนร่วม) ซึ่งต้องอยู่ภายใต้อำนาจการจัดการของชุมชน (พงษ์ศักดิ์ ฉัตรเดชะ, 2540)

ทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นกรรมสิทธิ์ร่วมมิใช่เป็นสมบัติของทุกคน และก็มีมิใช่เป็นทรัพยากรที่ไม่มีเจ้าของ แต่เป็นทรัพยากรที่มีการจัดการร่วมกัน เพื่อป้องกันมิให้ผู้อื่น ที่มีได้เป็นสมาชิกกลุ่มหรือชุมชนมาแย่งใช้ และมีการจัดสรรการใช้ทรัพยากรในหมู่สมาชิก ที่เป็นเจ้าของร่วมกันเป็นการจัดการทรัพยากรที่ต้องมีสถาบันที่จะกำหนดว่าใครมีสิทธิ์ ใช้ทรัพยากรนั้น ๆ และควรปฏิบัติอย่างไรในการใช้ทรัพยากรร่วม ตลอดจนการตรวจสอบ พฤติกรรมของสมาชิก ซึ่งหลายกรณีพบว่าวัฒนธรรมระบบปทัสถานของชุมชน เป็นกลไกที่มีประสิทธิภาพในการจัดการกับผู้ที่มิปฏิบัติตามการใช้ทรัพยากรที่เบี่ยงเบน ระบบการจัดการทรัพยากรแบบกรรมสิทธิ์ร่วมที่ประสบผลสำเร็จ มักจะมีโครงสร้างภายในที่ประกอบด้วยแรงจูงใจ ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมที่เอื้ออำนวยให้มีการปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชน อย่างไรก็ตาม ก็มีบางกรณีที่การลงโทษและแรงจูงใจดังกล่าวใช้ไม่ได้ผลเต็มที่ เพราะมีแรงกดดันจากภายนอกที่นอกเหนือการควบคุมของชุมชนหรือในกลุ่มไม่สามารถจัดการแก้ไขได้ แต่นั่นก็เป็นเฉพาะกรณีไป (ชูศักดิ์ วิทยภัค, 2531)

สิทธิชุมชนนี้ถือได้ว่า เป็นวิถีคิดที่มีพื้นฐานมั่นคงอยู่ในวัฒนธรรมของภาคเหนือ เพราะสามารถปรับเปลี่ยนและผลิตสืบเนื่องมาได้อย่างยาวนานจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะได้โอบอุ้มหลักการสำคัญของการใช้ทรัพยากร คือ สิทธิการใช้ และหลักการพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ คือสิทธิตามธรรมชาติที่มุ่งเน้นการยังชีพ หลักการต่าง ๆ ข้างต้นเป็นทั้งใจความสำคัญที่ทำให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม เพราะช่วยให้ทุกคนในชุมชนมีสิทธิในการใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างเป็นธรรม ขณะเดียวกันก็รักษาความสมดุลของระบบนิเวศเอาไว้ เพราะการตัดสินใจใช้ทรัพยากรของชุมชนจะเชื่อมโยงระหว่างความมั่นคงทางสังคมของชุมชนในระบบนิเวศกับสถานะแวดล้อมอยู่เสมอ จึงทำให้เกิดความเป็นธรรมต่อระบบนิเวศมากกว่าการใช้ทรัพยากรของบุคคลของระบบนิเวศที่มักจะไม่นำถึงผลกระทบที่มีต่อสิ่งแวดล้อม (เสนห์ จามริก, 2536)

จากแนวคิดดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า ผู้ที่เป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติมิใช่ผู้ใดผู้หนึ่ง แต่ทุกคนมีสิทธิในทรัพยากรเท่าๆกัน โดยมีพื้นฐานของความเป็นชุมชนและข้อบังคับในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน ฉะนั้นในการแก้ปัญหาการลดลงของทรัพยากร ซึ่งต้องมีการจัดการอย่างมีระบบ และได้ผลตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ แนวคิดระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนจึงเป็นกลไกสำคัญในการนำประชาชนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน

แนวคิดความเข้มแข็งของชุมชน

ประเวศ วสี (2538) กล่าวว่า การที่จะผลักดันกระบวนการทรรศใหม่ในการพัฒนาให้มีผลในทางปฏิบัตินั้นจะต้องใช้กระบวนการให้ทุกฝ่ายเข้ามาร่วมกัน เรียนรู้ร่วมกันด้วยความรัก และทุกฝ่ายในที่นี้ก็คือ เภยญาติ อันประกอบด้วย

1. ชุมชน ได้แก่ องค์กรประชาชน สถาบันครอบครัว อาสาสมัคร และ ประชาชนทั่วไป

2. รัฐ ได้แก่ รัฐบาลและหน่วยงานทางราชการ

3. นักวิชาการ ได้แก่ สถาบันการศึกษา ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญและ ผู้ชำนาญการในด้านต่าง ๆ

4. องค์กรเอกชน ได้แก่ มูลนิธิ สมาคม องค์กรสาธารณะประโยชน์ สื่อมวลชน องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรการกุศล ตลอดจนชมรมและกลุ่มต่าง ๆ

5. องค์กรธุรกิจ ได้แก่ บริษัท ห้างร้าน และนักธุรกิจ เป็นต้น

ความเข้มแข็งของชุมชนเป็นปัจจัยที่แก้ปัญหาทุกเรื่องพร้อมกัน ทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม และการเมือง ทุกคนควรที่จะเข้าใจเรื่องความเป็นชุมชนมีส่วนร่วม สร้างความเป็นชุมชน และแสวงหากลไก ส่งเสริมสนับสนุนความเป็นชุมชน ถ้าขาดความเป็นชุมชนจะแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมไม่สำเร็จ “ความเป็นชุมชนเป็นอนาคตของโลก”

อนุชาติ พวงสำลี (2539) ได้อธิบายเกี่ยวกับความเข้มแข็งที่สอดคล้องกับนายแพทย์ ประเวศ วสกี ว่าเป็นการรวมตัวเพื่อปฏิบัติการพัฒนาสังคมหรือความร่วมมือแบบ “เบญจภาคี” ย่อมก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน (Interactive Learning Through Action) อย่างมีพลัง และความหมาย ย่อมจะต้องดำเนินการไปโดยมีเป้าหมายและมีวิสัยทัศน์ในการมองสังคมและอนาคตร่วมกัน ฉะนั้นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนภายใต้กระบวนการทศใหม่ในการพัฒนา (New Development Paradigm) จึงนับเป็นกรอบทางความคิดอีกด้านหนึ่ง

ความยั่งยืนของสังคมชนบทขึ้นอยู่กับการเมืองการปกครองการเรียนรู้ของประชาชน การเมืองการทำให้มีพลังเพิ่มขึ้น และมีความยั่งยืน โดยเป็นกลไกของการเรียนรู้ร่วมกัน

องค์กรชุมชนเกิดขึ้นโดยกระบวนการที่คนในชุมชนมาประชุมปรึกษาหารือกันแล้ว ข้ำอีกจนปรากฏตัวผู้นำธรรมชาติขึ้น มีการจัดการองค์กร มีการวิเคราะห์ปัญหา วินิจฉัยปัญหา วิเคราะห์ทางเลือกและตัดสินใจทางเลือกได้ถูกต้อง (ประเวศ วสกี, 2538)

ในการพัฒนาชุมชนเพื่อให้ชุมชนเข้ามามีส่วนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น ดังนั้น การจัดการปัญหาทุกเรื่องจำเป็นต้องมีองค์กรของชุมชนที่เข้มแข็ง ซึ่งความเข้มแข็งของชุมชน ต้องมีองค์ประกอบต่าง ๆ ที่สำคัญ ดังนี้คือ

1. การมีอุดมการณ์ร่วมกัน หมายถึง การมีทัศนคติต่อโลก ต่อสังคม ต่อชุมชนร่วมกัน มีความเข้าใจตรงกัน อุดมการณ์ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะยึดเหนี่ยวทิศทางของการรวมกลุ่มกันเอาไว้

2. การมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน

3. การมีผลประโยชน์ร่วมกัน

4. คน คนเป็นองค์ประกอบสำคัญของชาวบ้าน มีส่วนที่เกี่ยวข้อง คือ

4.1 ผู้นำ ถือเป็นผู้กำความอยู่รอดขององค์กรชาวบ้าน

4.2 สมาชิก การที่สมาชิกร่วมมือ และมีส่วนร่วมในกิจกรรม ทั้งทาง ความคิด การวางแผน การตัดสินใจ การปฏิบัติ และการติดตามประเมินผล ตลอดจนมีสิทธิ์ที่จะได้รับผลประโยชน์จากองค์กรชาวบ้าน สมาชิกมีหลายประเภท ทั้งสมาชิกที่เข้าร่วมคิด ร่วมทำงาน กับองค์กร โดยอาจจะเข้าร่วมกิจกรรมบ้าง ไม่เข้าร่วมบ้าง และสมาชิกประเภทเฝ้าดูอยู่เฉย ๆ มีมากกว่าประเภทอื่น ๆ

4.3 ชาวบ้านทั่วไป ที่ไม่เข้าร่วมอยู่ในองค์กร แต่ก็มีผลต่อการดำรงอยู่ และความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน เพราะเป็นคนที่เฝ้าดู ติดตาม วิพากษ์วิจารณ์ และพร้อมที่จะเข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วมกับองค์กร

4.4 การบริหารจัดการ ถือเป็นเรื่องชี้ขาดความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน โดยเฉพาะทุกกิจกรรมมีเรื่องเงิน คน เข้าไปเกี่ยวข้อง จึงจำเป็นต้องอาศัยการจัดการที่มีประสิทธิภาพ โดยมีรายละเอียดต่าง ๆ ดังนี้คือ

5. การบริหารจัดการ ถือเป็นเรื่องชี้ขาดความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน โดยเฉพาะทุกกิจกรรมมีเรื่องเงิน คน เข้าไปเกี่ยวข้อง จึงจำเป็นต้องอาศัยการจัดการที่มีประสิทธิภาพ โดยมีรายละเอียดต่าง ๆ ดังนี้ คือ

5.1 การตัดสินใจร่วมกัน ถือเป็นหัวใจสำคัญของการรวมตัวกันเป็นองค์กรของชุมชน เพราะถ้าหากสมาชิกไม่มีโอกาสตัดสินใจด้วยความเป็นเจ้าขององค์กรก็ย่อมไม่มีความอยู่รอด

5.2 โครงสร้างและบทบาทหน้าที่โดยทั่วไปมีโครงสร้างจัดไว้เป็นรูปแบบมาตรฐาน คือมีประธาน รองประธาน เลขานุการ ประชาสัมพันธ์ เภรัญญิก ปฏิคม และกรรมการอื่น ๆ มีการแบ่งบทบาทหน้าที่กันตามตำแหน่ง โครงสร้างนี้อาจไม่จำเป็นสำหรับองค์กรที่มีเนื้อหางานชัดเจน ควรมีตำแหน่งที่มีเนื้องานให้ปฏิบัติจริง

5.3 สถานที่และวัสดุอุปกรณ์

5.4 กฎ กติการ่วมกัน เพื่อยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติและข้อตกลงร่วมกัน

5.5 การสื่อสารระหว่างผู้นำกับสมาชิกองค์กรชาวบ้าน ซึ่งมีหลายรูปแบบเป็นต้นว่า การจัดประชุมชี้แจงแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและหาข้อสรุปร่วมกัน การประชุมแกนนำ องค์กร การสื่อสารนี้มีความสำคัญในการช่วยให้เกิดการรับรู้เข้าใจ และร่วมมือกันมากขึ้น

5.6 การควบคุมตรวจสอบ เมื่อมีการแบ่งบทบาทหน้าที่กันแล้ว ต้องมีการควบคุมตรวจสอบกันอย่างสม่ำเสมอ

6. กิจกรรม การเรียนรู้ ฝึกฝนและปฏิบัติจริงที่อยู่ที่กิจกรรมการพัฒนา โดยทั่วไป กิจกรรมในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม เป็นหลัก กิจกรรมต่างๆ จึงเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำสมาชิกชาวบ้านให้ทำงานร่วมกัน และเป็นกิจกรรมที่ต้องการความต่อเนื่องเพื่อแก้ปัญหาหรือช่วยเสริมสร้างชีวิตชาวบ้านให้มีคุณภาพชีวิต ที่ดีขึ้น

7. งบประมาณ ควรมีการระดมทุนจากภายในชุมชนก่อน เมื่อขาดเหลือจึงค่อยแสวงหางบประมาณจากภายนอก

จากแนวคิดข้างต้นชี้ให้เห็นว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติจำเป็นต้องมีองค์กรของชุมชนที่เข้มแข็งที่เกิดจากการที่ชุมชนมีอุดมการณ์ เป้าหมายและผลประโยชน์ร่วมกัน โดยมีสมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการคิดวางแผน ตัดสินใจ ปฏิบัติงานและติดตามประเมินผล ซึ่งอยู่ภายใต้การบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ จึงจะทำให้เกิดการจัดการทรัพยากรได้อย่างยั่งยืน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สุจินต์ คาววิระกุล (2527) ได้ศึกษาเรื่อง “ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาหมู่บ้าน : ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านชนะเลิศการประกวดดีเด่นระดับจังหวัด ของจังหวัดนครสวรรค์ ประจำปี พ.ศ. 2527” โดยศึกษากับหัวหน้าครัวเรือนและสามี/ภรรยาของหัวหน้าครัวเรือน จำนวน 116 คน พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ปรากฏว่า ปัจจัยทางด้านบุคคล ได้แก่ ตำแหน่งทางสังคมในหมู่บ้าน การรู้สึกรู้ว่าตนเองมีความสำคัญต่อหมู่บ้าน และการมีความกระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้าน ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ อาชีพ รายได้ และการเป็นเจ้าของที่ดินทำกิน ไม่มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาหมู่บ้าน และปัจจัยทางด้านสังคม ได้แก่ ความต้องการมีเกียรติ การได้รับการชักชวนจากกรรมการหมู่บ้าน เพื่อนบ้าน นายอำเภอ และพัฒนากรอำเภอ มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาหมู่บ้าน ส่วนความคาดหวังต่อรางวัลการประกวดหมู่บ้าน และความต้องการมีความสัมพันธ์อันดีกับเพื่อนบ้าน ไม่มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาหมู่บ้าน

กรรณิการ์ ชมดี (2524) ได้ศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ : ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการสารภี ตำบลท่าช้าง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี” โดยทำการศึกษาเฉพาะกรณีกับสมาชิกกลุ่ม ออมทรัพย์ เพื่อการผลิตและกลุ่มเกษตรกรทำไร่โครงการสารภี จำนวน 128 คน พบว่า ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในแบบต่าง ๆ

คือ การร่วมประชุม การร่วมออกแรง การร่วมออกเงิน การร่วมออกวัสดุอุปกรณ์ ร่วมเป็นผู้ริเริ่ม และร่วมเป็นผู้ชักชวน

ฉอาน วุฒิกรรมรักษา (2524) ศึกษาถึงปัจจัยทางเศรษฐกิจ และสังคมที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน แต่ส่งผลกระทบต่อปริมาณการเข้ามามีส่วนร่วม สถานภาพทางสังคม มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ ผู้นำจะเข้ามามีส่วนร่วมมากกว่าประชาชน ทั่วไป

ศลิษา พึ่งแสงแก้ว (2537) ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการอนุรักษ์ป่าไม้ ป่าชุมชนบ้านห้วยแก้ว อำเภอสันกำแพง พบว่ากระบวนการ การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในสี่ขั้นตอน คือ ขั้นตอนการค้นหาปัญหา และสาเหตุ ขั้นตอนการวางแผนดำเนินงาน ขั้นตอนการลงทุน และปฏิบัติ และขั้นตอนการติดตามประเมินผล ผลการศึกษาเชิงปริมาณพบว่าชาวบ้าน จะมีส่วนร่วมน้อย แต่การศึกษาเชิงคุณภาพยืนยันได้ว่าทั้งสี่ขั้นตอนชาวบ้านมีส่วนร่วมอย่างมาก แต่เพราะชาวบ้านจะมีส่วนร่วมแบบไม่เป็นทางการเป็นส่วนมาก จึงทำให้ไม่สามารถวัดด้วยข้อมูลเชิงปริมาณได้

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2535) กล่าวว่า ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในชนบท จะมีความสัมพันธ์กับระดับการให้ความช่วยเหลือของรัฐแก่ประชาชนในชนบท กล่าวคือ

1. หากประชาชนในชนบทเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทในระดับสูง หรือประชาชนมีความพร้อมมาก ระดับการช่วยเหลือของรัฐที่ให้แก่ประชาชนกลุ่มนี้จะมีน้อยมาก คือรัฐเพียงให้คำปรึกษาแนะนำ หรือให้ความช่วยเหลือเป็นคำปรึกษาและนำทางวิชาการเท่านั้น (Assistance)
2. หากประชาชนในชนบทเข้ามามีส่วนร่วมในระดับต่ำ โดยประชาชนไม่มี ความพร้อม หรือมีความพร้อมน้อยมาก ระดับการช่วยเหลือของรัฐที่ให้แก่ประชาชนกลุ่มนี้จะมีมาก คือรัฐต้องส่งเจ้าหน้าที่เข้าคลุกคลีกับประชาชนในชนบท มีการกระตุ้นเร่งเร้า และให้ความช่วยเหลือ ส่งเสริมทุกวิถีทางอย่างครบวงจร (Promotion)

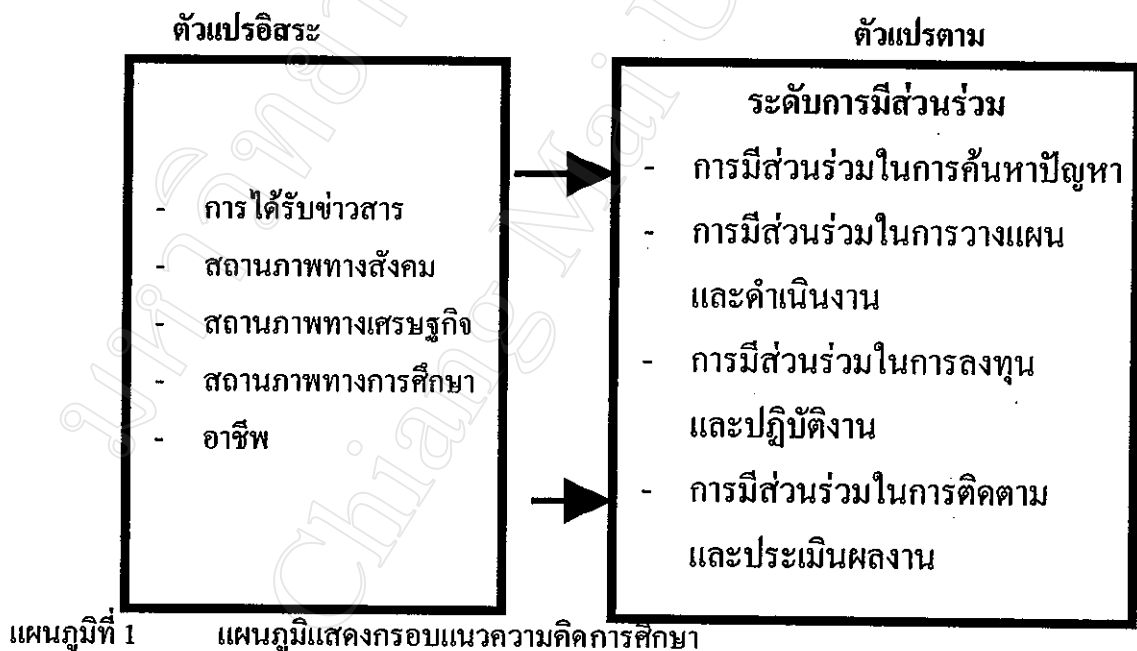
นรินทร์ แก้วมีศรี (2538) ได้วิจัยเชิงคุณภาพ เรื่อง วิเคราะห์การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดศึกษาในชุมชนชนบทพบว่า การส่งเสริมให้เกิดมีส่วนร่วมทำได้ดีในกลุ่มครอบครัวและเครือญาติ เงื่อนไขที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนคือ ลักษณะกิจกรรมการให้มีความสุขและการดำเนินกิจกรรมอย่างง่ายไม่ซับซ้อน ส่วนปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมคือ ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม เพราะถ้าปัจจัยด้านใดด้านหนึ่งบกพร่องก็จะเป็นตัวกำหนดระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนได้

อรอนงค์ ธรรมกุล (2539) ได้วิจัยเชิงคุณภาพ เรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น เพื่อศึกษากลไก วิธีการ รูปแบบการมีส่วนร่วม ปัจจัยที่มีผล ต่อการ

มีส่วนร่วมและผลการเปลี่ยนแปลงในชุมชน ผลการวิจัยพบว่า กลไกสำคัญคือ ความผูกพันเป็นเครือญาติ ผลประโยชน์ร่วมกัน และบทบาทผู้นำ และสมาชิกชุมชนในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาท้องถิ่น ส่วนวิธีการในกระบวนการมีส่วนร่วม ได้แก่ การประชุมอภิปรายปัญหาาร่วมกัน

โดยภาพรวมผลการวิจัยที่ผู้ศึกษาได้ทบทวนมาปรากฏว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการฯมีระดับการมีส่วนร่วมที่ต่างกันในแต่ละโครงการหรือแต่ละกิจกรรม ทั้งนี้การมีส่วนร่วมที่ขึ้นอยู่กัปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการมีส่วนร่วมสรุปได้ดังนี้คือ ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ตำแหน่งทางสังคม การได้รับข่าวสาร สถานภาพทางการศึกษา อาชีพ โดยรูปแบบที่ประชาชนเข้าร่วมมี 4 รูปแบบ ได้แก่ การค้นหาปัญหาและสาเหตุ การวางแผนดำเนินงาน การลงทุนและปฏิบัติงาน และการติดตามและประเมินผลงาน ซึ่งผู้ศึกษาได้นำแนวความคิดที่ได้จากการวิจัยดังกล่าวไปประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาเป็นกรอบแนวความคิดการศึกษาครั้งนี้ (แผนภูมิที่ 1)

กรอบแนวความคิดการศึกษา

จากกรอบแนวคิดข้างต้น สามารถอธิบายได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติฯ มีตัวแปรอิสระที่สำคัญ คือ การได้รับข่าวสาร โครงการฯ สถานภาพทางสังคม สถานภาพทางเศรษฐกิจ สถานภาพทางการศึกษา และอาชีพ